

*BÁTORINÉ DR. MISÁK Marianna*¹:

Szathmári Paksi József élete és munkássága*

Abstract. Life and Work of József Paksi Szathmári

József Szathmári Paksi was the sixth bishop of the Reformed Diocese of Tiszáninnen. He was born in Sajókazinc on 1763. After his studies, he worked as a pastor. Initially, he served as a chaplain with his father, Ábrahám Szathmári Paksi, in Mezőkeresztes. He began his independent pastoral career in Szikszó, and in 1790, when the Reformed congregation of Miskolc invited him, he continued his work there. During his time as pastor in Miskolc, he was first elected dean of the Borsod Diocese in 1817 and later, in the same year, became the chief notary of the church district. In 1820, he was appointed as deputy bishop alongside the ailing Gábor Fülep Öri. After Öri's death, he was promoted to ordinary bishop without the need for an election. In 1830, the Theological Faculty of the University of Göttingen awarded him an honorary doctorate on the occasion of the 300th anniversary of the Augsburg Confession. The Emperor initially refused to allow him to use the foreign-awarded doctorate, and only after several petitions did he receive it in 1846. He faithfully carried out his pastoral and episcopal duties. He served the Miskolc congregation for fifty-eight years, an unparalleled period. During this time, he tirelessly worked on building, developing, and

¹ Egyetemi docens, Sárospataki Református Hittudományi Egyetem, Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei Tudományos munkatárs; e- mail: mmmarmis@gmail.com

* Az Újszászy Kálmán Református Örökség Kutatóintézet támogatásával készült.

improving the congregation and its institutions, including the church, schools, hospital, and mill. At the same time, he did not neglect his own academic development, making him one of the most qualified pastors of his time.

Keywords: church history, bishop, congregation, worship, piety, school, 18th-19th centuries

Szathmári Paksi József a Tiszáninneri Református Egyházkerület hatodik szuperintendense. Vele kapcsolatban egy rövid írásában Ugrai János megjegyzi, hogy az egyházkerület vezetőjeként különösebb siker nem fűződik a nevéhez. Ebből kiindulva, további megállapítása, hogy nem számított kiemelkedően aktív püspököknek.² Ahhoz, hogy lássuk, miért jutott Ugrai János erre a megállapításra, néhány gondolat erejéig visszatekintek a Tiszáninneri Református Egyházkerület történetére.

Az Egyházkerület története némileg eltért a Magyarországon lévő más kerületektől. A hosszú időn keresztül esperesi vezetéssel bíró egyházmegyék csak a 18. században választottak szuperintendenst. Ennek történetét Dienes Dénes tárta fel, s kutatásával megcáfolta az addig elfogadottnak vélt állítást, miszerint Tiszáninneren a Bodrogkeresztúri Konvent rendelte el a püspökválasztást. Rámutatott, hogy nem csupán a Bodrogkeresztúri konvent, de még a II. Carolina Resolutio kiadása előtt, már 1733-ban Hernádnémetiben megválasztották a kerület első püspökét, Szentgyörgyi Sámuel rimaszombati lelkész személyében.³ Az egyházkerület megalakulását követően megindult és egyre jobban megerősödött a szakszerű intézményesedés, ami a szuperintendensi hivatalt egyre fontosabbá tette. Mindez azonban nem volt magától értetődő és töretlen folyamat, hiszen a püspöki pozíció felállítása a korábban kialakult szervezeti felállás és irányítási heterogenitás – ami korábban jellemezte az egyházkerületet – háttérbe szorításával, illetve a hatáskörök elkülönülésével, elkülönítésével járt a különböző szinteken. Ez azt jelentette, hogy egyre szabályosabban különültek el egyrészt az egyházkerület egyházi és világi, másrészt az egyházkerületi, egyházmegyei, illetve gyülekezeti hatáskörök. Ebben a folyamatban a püspöki pozíció, illetve annak hatásossága erősen személyközpontú volt. Egy erőteljesebb

² UGRAI János: *Szathmári Paksi József (1763–1848)*.
[https://refwiki.kre.hu/index.php?title=Szathm%C3%A1ri_Paksi_J%C3%B3zsef_\(1763%E2%80%931848\)](https://refwiki.kre.hu/index.php?title=Szathm%C3%A1ri_Paksi_J%C3%B3zsef_(1763%E2%80%931848)) (utolsó megtekintés dátuma 2025. január 22.).

³ DIENES Dénes (1998): *Tanulmányok a Tiszáninneri Református Egyházkerület történetéből*. Sárospatak, SRK Tudományos Gyűjteményei. 141.

és határozottabb személyiség püspöki ideje alatt sokat erősített az adott tisztség fontosságán. Ugyanennek a személynek a visszavonulása vagy halála visszalépést jelentett a folyamatban.⁴ A tisztség presztízsét, befolyását nagyban meghatározta az éppen azt betöltő személy megítélése vagy habitusa. A 19. század '20-as éveitől változás áll be, amikor is már több hangsúly esik a tisztségre és pozícióra, mint a személyre, aki azt betölti. Ennek a folyamatnak pedig szerves része a püspöki székhely kialakulása és megszilárdulása.⁵ Ugyanis Őri Fülep Gábor halálát (1823) követően alakult ki, hogy a püspök Miskolcnak mint a térség legnagyobb és legtekintélyesebb városának legyen a lelkipásztora. Igaz, hogy ez már érvényesült Csáji Márton és Szalay Sámuel esetében is, de aztán Szathmári Paksi Ábrahám püspöksége alatt Mezőkeresztes, Őri ideje alatt pedig Sajószentpéter számított püspöki központnak.⁶ Mivel Szathmár Paksi József eleve miskolci lelkész volt megválasztásakor, a Miskolc központ adott volt, ami a későbbiek során nem is igen változott, s mai napig is ez a város adja az egyházi vezetés székhelyét.

Az első püspök Szentgyörgyi Sámuel rimaszombati lelkipásztor lett, aki 1733–1745 között szolgálati helyéről irányította a kerület életét. Őt követte Csáji Márton miskolci lelkész 1745–1770, majd pedig Szalay Sámuel előbb rimaszombati lelkész, majd miskolci tanár 1770–1792 között. Szathmár Paksi Ábrahám mezőkeresztesi lelkészt 1792-ben választották meg, aki egyedül 1797-ig, majd betegsége miatt 1797-től Őri Fülep Gábor, sajószentpéteri lelkipásztor személyében helyettes püspökkel vitte a szuperintendencia életét.⁷ Őri Fülep Gábor 1799-től 1823-ig volt rendes püspöke az egyházkerületnek, aki elődjéhez hasonlóan gyengeségére hivatkozva helyettes püspök választását kérte maga mellé 1820-ban. A választott személy Szathmár Paksi József, miskolci lelkipásztor, borsodi esperes, egyházkerületi főjegyző lett, aki Őri halálát követően 1848-ig, haláláig töltötte be a püspöki tiszte.⁸

⁴ UGRAI János (2020): Szervezeti változások – a püspöki hatalom körvonalazódása, In: Dienes Dénes – Ugrai János (szerk.): *A Sárospataki Református Kollégium története*. Sárospatak, Hernád Kiadó. 75.

⁵ UGRAI (2020), 75.

⁶ UGRAI János (2017): *A Tiszáninnen Református Egyházkerület története: a türelmi rendeletről a protestáns páténsig*. Sárospatak, Hernád Kiadó. 53.

⁷ Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei Levéltára. Jelzet: A.XXVI.9662.

⁸ ZOVÁNYI Jenő (1977): *Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon*. Budapest, MRE Zsinati Irodájának Sajtóosztálya. 575.

Összevetve püspöki időszakát, illetve az azon belül zajló eseményeket elődjével, vagy az utána következő püspökökkel, igazat kell adjak Ugrai Jánosnak. Annak ellenére, hogy szolgálati ideje a reformkor éveire esik, kiemelkedő megnyilvánulásai nem voltak. Az egyházkerület életében elődei között Szalay Sámuel igen aktív és eredményes munkát végzett annak ellenére, hogy tevékenységének bizonyos elemei még halála előtt megkérdőjeleződtek.⁹ Az esperesi vezetésű egyházmegye, különösen a borsodi, nehezen barátkozott meg a püspöki rendszerrel. Szathmári apja, Paksi Ábrahám még borsodi esperesként megtapasztalta, hogy a megyéjéhez tartozó gömöri gyülekezetek nem ismerik el őt vezetőjüknek, külön igazgatási rendet alakítottak ki maguknak, külön végzéseket hoznak, amelyeket neki el sem küldenek, s teljes mértékben szembemennek vele. Miután pedig ugyanezt a Szathmári Ábrahámot megválasztották püspöknek, a borsodi egyházmegye azonnal leszögezte megyei jogát, amivel magát a püspök felé kívánta emelni. Ezért az újonnan megválasztott szuperintendens az akkori főgondnokkal, Báji Patay Józseffel összefogva a következő kerületi gyűlés napirendjére tűzték a helyzet orvoslását. A gyűlésig pedig hathatós erélyt gyakorolva próbálták meggátolni az alsóbb igazgatási szintek ilyen irányú törekvéseit.¹⁰ Nyilván ennek tudható be, hogy a következő püspök, Őri Fülep Gábor nevéhez kötődik az egyházmegye átszervezése, amivel ő is magára vonta a borsodiak haragját, hiszen különösen is annak egységét bontotta meg. Ő vívta meg a tractuális jogok helyén kezelésének vitáját is, ami több évtizede zajlott már.¹¹ Szathmári Paksi József idejére ezek a különböző szinteken történő villongások alábbhagytak, az egyházigazgatás konszolidálódott, nem adva már különösebb feladatot vagy kihívást neki. Természetesen vele és benne élt a kort változásaival, a kerület főgondnokával állandó kapcsolat révén pedig a református egyház helyzetének, a vallásügyi kérdések alakulásának figyelemmel követője volt.

Mindez azonban az ő életének, szolgálati éveinek értékéből semmit sem von le. Hiszen a lelkészi pályán, különösen a miskolci gyülekezetben eltöltött ötvennyolc év sok mindenről tanúskodik – egyrészt a gyülekezet ragaszkodásáról lelkipásztorához, hiszen a papmarasztás intézménye ekkor még működött, másrészt pedig az ő hűségéről, állhatatosságáról, a szolgálatban való fáradhatatlan voltáról, a gyülekezet és annak

⁹ UGRAI (2017), 97.

¹⁰ Uo. 97–98.

¹¹ SRKTGyLt. A.XXII.10,223.; UGRAI (2017), 85.

intézményei előmenetele érdekében kifejtett erőfeszítéseiről, amelyek múlhatatlan érdemeket szereztek neki. Nem véletlen, hogy Pálóczy László, a gyülekezet főgondnoka – aki Szathmári miskolci szolgálatban eltöltött 50 éves szolgálata alkalmából tartott ünnepségen nem lehetett jelen, mert országgyűlési követi munkája miatt éppen Pozsonyban tartózkodott – levélben fogalmazta meg gondolatait, köszöntve ezzel hűség és lelkészét:

„Hálát adok én is az Isteni jósnak – együtt a Miskolczi gyülekezettel – azért, hogy Lelki Tanítónknak és Pásztorunknak 50 évvel ezelőtt Fő Tisztelendő Urat rendelte. Hálát s érzékeny hálát mondok Fő Tisztelendő Úrnak azért, hogy a Jézus Evangéliuma szerint meg tisztított Szent Vallásunkat a Miskolczi gyülekezetnek szép körében 50 évig, ékesen szóló nyelvvel, nemes Lelkével, s tettei fényes példájával oly szépen, oly felségesen s oly gyümölcsözőleg tanította, hogy a jókat keresztyéni szép pályájakon meg tartani, s a Vallást és Erkölsiséget, mindennel, ki még a gonoszságban egészen el nem fásult, meg szeretettetni tudta... Fő Tisztelendő Urat, kit a bal sors egyetlen egy fiától meg fosztott, valyon nem vigasztalhatják é meg egykori halálos ágyában is ama gondolatok, hogy sok ezer fiakat és leányokat nevelt fel közönséges jó Atyáknak az Istennek, s azok hálájának könnyei lesznek egykori koporsójának is leg szebb ékességei, melyeket a Fő Tisztelendő Úr érdemeire való hosszas és szíves vissza emlékezés, a most élő Kor szívében, oly sokszor fog meg újjítani.”¹²

S bár nagy sikerek, nagy tettek nem köthetők nevéhez, az imént említettek alapján fontosnak tartom a fennmaradt források alapján bemutatni életútját, lelkipásztori tevékenységét, kiemelve őt ezzel a feledés homályából.

Rövid életútja

Szathmári Paksi József annak a Szathmári dinasztíának egyik tagja volt, amely több kiváló egyéniséget adott a Tiszáninneni Református Egyházkerületnek. A család öt tagja a sárospataki kollégium tanára volt, hárman pedig tiszáninneni püspökök voltak.

¹² SRKLt. B.LXIII.27,931.

Szinte minden férfi tagja a családnak Sárospatakon is tanult, majd külföldi tanulmányokat követően töltöttek be tanári, lelkészi, püspöki pozíciókat.¹³

1763 márciusában született Sajókazincon. Apja Szathmár Paksi Ábrahám¹⁴ tokaji, sajókazinci, mezőkeresztesi lelkész, majd 1792–1797 között tiszáninneri szuperintendens.

Tanulmányait Sárospatakon kezdte, majd Bécsben folytatta. Hazatérve rövid ideig káplán lett apja mellett Mezőkeresztesen. Ezt követően újra peregrinációs útra indult Németországba. 1785-től Göttingenben,¹⁵ 1786-tól Marburgban öregbítette tudását.¹⁶ Hazatérve, 1788-ban Szikszó (Abaúj vm.) gyülekezete választotta meg lelkészéül, két év múlva pedig a miskolci gyülekezet invitálását fogadta el. 1790 januárjától 1848. január 11-ig ötvennyolc esztendőn keresztül pásztorolta a miskolci gyülekezetet. Korának egyik legkiválóbban képzett lelképásztora volt.¹⁷

A példátlanul hosszú miskolci lelkészi szolgálata közben 1817 júniusában (négy voksoló kivételével egyhangúlag) alsó-borsodi esperessé választották. Ugyanezen esztendő októberében a 318 szavazó közül 245-en támogatták az egyházkerületi főnótáriusi tisztségben. Az akkori tiszáninneri püspök, Őri Fülep Gábor gyengélkedése miatt, helyettes püspöknek választották 1820-ban. Őri Fülep Gábor 1823-ban meghalt. Ezt követően újabb voksolás nélkül rendes szuperintendenssé lépett elő.¹⁸ Lelkészi és szuperintendensi feladatkörét haláláig, 1848. január 11-ig töltötte be. Püspöki tisztségében

¹³ KONCZ Sándor: *A Szathmári Paksi tanár-dinasztia*, In: Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei Kézirattár, Jelzet: Kt.d. 7355. 1–6.

¹⁴ ZOVÁNYI (1977), 575. Marosvásárhelyen született 1725-ben. Iskoláit szülővárosában kezdte, majd 1734-től Sárospatakon folytatta. Ezt követően 1751 és 1754 között a franekeri és az utrechti egyetemek hallgatója volt. Miután hazatért, lelkész lett Tokajban, ahol három évig szolgált. Tizenkilenc esztendőt töltött Sajókazincon, majd Mezőkeresztesre került. Betöltötte a borsod megye jegyzői, esperesi tisztét. Volt a tiszáninneri egyházkerület főjegyzője, végül 1792–1797 között püspöke. 1797. március 6-án halt meg.

¹⁵ UGRAI János: *Szathmári Paksi József (1763–1848)*.
[https://refwiki.kre.hu/index.php?title=Szathm%C3%A1ri_Paksi_J%C3%B3zsef_\(1763%E2%80%931848\)](https://refwiki.kre.hu/index.php?title=Szathm%C3%A1ri_Paksi_J%C3%B3zsef_(1763%E2%80%931848)) (utolsó megtekintés dátuma: 2025. január 22.).

¹⁶ ZOVÁNYI (1977), 575.

¹⁷ DIENES Dénes: *A miskolci református egyházközség 1703–1918*. 30–31.
<http://srta.hu/wp-content/uploads/2015/02/miskolc.pdf> (utolsó megtekintés dátuma: 2025. január 24.); ZOVÁNYI (1977), 575.

¹⁸ UGRAI (2025. január 22.).

apja nyomdokain járt. Sírja a miskolci avasi temetőben van. Szathmári Paksi József lelkész utódjául a gyülekezet egy része Tompa Mihályt szeretne volna meghívni.¹⁹ A kezdeményezés ez ügyben Pálóczy Lászlótól indult, aki úgy vélte, hogy Tompa, aki ekkor már ismert költő lehetett, egyházi munkájával együtt a város közéletének is meghatározó alakja lenne. Bár megkapta a szavazatok 80 százalékát, Tompa Mihály a fizikai és lelki állapotát egyaránt megviselő betegségére hivatkozva nemet mondott a meghívásra. Visszalépése mögött azonban az is szerepet játszott, hogy azok között, akik nem őt akarták a gyülekezet élén látni, olyan emberek is voltak, akiket addig barátainak²⁰ hitt. Így nyilvánvalóan önérzete is sérült.²¹ Ezt követően az egyházkerület Apostol Pál (1787–1860) miskolci lelképásztort választotta Szathmári utódjának a püspöki tisztségbe, aki nem melleleg az elhunyt püspök veje is volt.²²

Időközben, 1830-ban a göttingeni egyetem teológiai fakultása doktori címmel tisztelte meg.²³ Minderről az 1830. augusztus 30-án Pesten összeült generális konvent jegyzőkönyvéből így értesülünk:

„Méltóságos Szilassy József és Gróf Teleky József Feő Ispány és Feő Curator Urak jelentették, hogy a Göttingai Theologiai Facultás az Ágostai Vallás tétel által adásának 3-dik százados ünnepét e. f. esztendei Junius 25-én tartván, ezen alkalmatossággal Feő Tiszteletű Szathmáry József Tiszán inneni, s Tóth Ferencz Dunántúli Superintendens Urakat, tudós munkájikra s vallásos érdemeikre nézve Theologiae Doktoroknak ki nevezte, egyszersmind Doctori Diplomájokat – melly itt is felolvastatott – meg küldvén. Különös öröme szolgál Generális Conventünknek ezen két jeles férjfiaknak s személyekbe egész Felekezetünknek külső országon is lett meg tiszteltetése.”²⁴

¹⁹ S. SZABÓ József (1901): Tompa Mihály, a költő pap, In: *Protestáns Szemle*. XIII. VI. 32–33.; FAZEKAS Csaba (1998): Tompa Mihály levele Pálóczy Lászlóhoz 1848 márciusából, In: *Új Holnap* 1998. július. 94–99.

²⁰ Kovács Gábor gimnáziumi tanár, illetve Kazinczy Gábor.

²¹ DIENES (1999), 57.

²² DIENES (2025. január 24.), 31.

²³ Uo.

²⁴ SRKTGyLt. B.LXII. 27,401.

Királyi engedély nélkül azonban ezzel a címmel nem élhettek, ezért a konvent elhatározta, hogy kérvénnyel fordul őfelségéhez, miszerint „...a fent említett két férjfiaknak azon külső országi meg tiszteltetésbeli titulussal leendő életét meg engedni méltóztasson.”²⁵ Doktori dolgozatukat pedig a zsinat archívumában helyezték el „kedves emlékezetre”.²⁶ A konvent a kérelmet a négy egyházkerület nevében még 1830-ban benyújtotta a Helytartótanácsához azzal, hogy kérésüket továbbítsák az uralkodóhoz.²⁷ Ugyanezen év október 3-án a Tiszáninnen Eger egyházkerület közgyűlése is foglalkozott az ügygel, miután felolvasták a pesti konvent jegyzőkönyvének idevonatkozó passzusát. Majd megkérték Szathmárit, „hogya az eredeti Diplomával együtt több párokban meg küldött Diplomából egyet Superintendentiánk, egyet pedig S. Pataki A. Oskolánk Leveles Táraiban leendő be tétel végett, érdemlett meg tiszteltetése örök emlékezetéül által adni méltóztasson”.²⁸ Továbbá döntés született arról, hogy a konventtel párhuzamosan az egyházkerület is kérvényezi a királytól a doktori cím használatát.

Úgy tűnik, hogy az információáramláshoz évek kellettek, ugyanis az ügy rendkívül sokáig elhúzódott. Gróf Teleki József főgondnok Szathmári Paksy Józsefhez 1839-ben írt leveléből megtudjuk, hogy a királyhoz a felirat még 1830-ban megérkezett, aki a választ az azt követő évben visszaküldte az udvari kancelláriához. Az uralkodó „...a kívánt engedelmet meg nem adta...”²⁹ Egy másik levélből pedig arról értesülünk, hogy bár a Helytartó Tanács ezt a kérelmet kedvező véleménnyel terjesztette fel a királyhoz, az különböző iratokra, rendeletekre hivatkozva megtiltotta.³⁰ A kapott válasz nem jelentett belenyugvást, sőt arra sarkallta az egyházkerületeket és a főgondnokot, hogy újra felvessék a doktori cím viselési jogának engedélyezését. Ez történt a Dunántúli Egyházkerület részéről 1839-ben. Az említett levelet Teleki többek között ezek megemlézése mellett azért is írta a püspöknek, hogy jelezze, miszerint „A Convent az ügyet egészen magáénak vette, és a dologba mind magát, mind a kérdéses Superintendenseket minden hibától felmenteni kérvén, ujabban is sürgette annak megengedését, hogy a [szuperintendensek] a fenn nevezett címmel élhessenek...”³¹

²⁵ SRKTGYLt. B.LXII. 27,401.

²⁶ Uo.

²⁷ SRKTGYLt. B.LXII. 27,646.

²⁸ Uo.

²⁹ SRKTGYLt. B.LXII. 27,644.

³⁰ SRKTGYLt. B.LXII. 27,646.

³¹ SRKTGYLt. B.LXII. 27,660.

Kérése pedig az volt, hogy a Tiszáninneni Egyházkerület ez ügyben már ne tegyen lépéseket.

A Magyar Királyi Helytartótanács 1846. február 17-én kelt levele a következőket tartalmazza:

„Ő Császári Királyi apostoli Felsége Magyar Királyi Helytartó Tanácsának nevében: a Helvét Hitvallást követők Tiszán inneni egyházi kerületének: Ő Császári Királyi Felsége legközelebb kibocsátott kegyelmes határozatával azt méltóztatván szabályul rendelni, hogy ezentul minden egyén, a ki valamelly külhoni tudományos egyetemről tanári oklevelet nyerend, annak elfogadására legfelsőbb helyen folyamodni tartozzék. Ez, ezen egyházi kerületnek azon hozzáadással, miszerint ezen kerület Superintendensének Szathmáry Józsefnek a Göttingai Tud. egyetemről 1830-k évben nyert engedelem kegyesen megadatott, kellő tudomás és hatáskörébeni közzététel, nem különben a nevezett Superintendens értesítése végett ezennel megiratik.”³²

Kutatásom során szerettem volna megtalálni Szatmári Paksi József doktori diplomáját, amiről az egyházkerület úgy rendelkezett, hogy részben a kerületi, részben pedig a sárospataki iskola levéltárában helyezték el. Sajnos a ma fennmaradt és rendelkezésünkre álló források között nem találtam.

A következőkben Szatmári Paksi József lelkeszi pályafutását tekintem át, kitérve azokra a legfontosabb területekre, amelyek leginkább – főként miskolci évei alatt – tevékenysége alapjait képezték.

Szikszoói évei

Mielőtt az itt eltöltött rövid időről szólnék, néhány szó erejéig bemutatom szolgálatának első állomását. Szikszo város a Borsod-Abaúj-Zemplén megyében, a Hernád-völgyben található. Ősrégi település, amely a Cserehát déli lábánál fekszik. Fekvése ma is olyan magával ragadó, mint Kazinczy Ferenc korában, aki egyik Kassa felé vezető útján megállt a városban, majd annak fekvéséről így írt:

³² SRKTGyLt. B.LXIX. 31,025.

„...már előttem feküdt rétes völgyében a kálvinista Szikszó boldog szőlőhegyeivel, melyek dél és nyugat felől nem magas hegyeit egészen elborították. Jobb kéz felől mintegy kétmérföldnyire a zempléni és hegyaljai hegyek széleit, balkéz felől a kázmárki és forrai termékeny szántóföldeket, középen pedig azt a zöldellő rétet láttam, melyből néha a Tiszába siető Hernád csillámlott. Bőséget mutatott mind a már sárgulni kezdő vetés, mind a föld fekete anyaga, s ehhez járulván a környék szépsége, leginkább pedig Miskolc szomszédsága, azt óhajtottam, hogy bárcsak ennek a városnak lakosa lehetnék.”³³

A város első említése 1280-ból való. A só- és borkereskedelemnek köszönhetően, amely Szikszón haladt át Lengyelország felé, a település gazdaságilag felvirágzott. Ehhez járult még hozzá a föld- és szőlőművelés, iparos tevékenység.³⁴ A 14. század végén civitasként említik a források, a 15. században azonban már földesúri birtok volt, amikor is oppidumként szerepel. A 16. században néhány év kivételével a település birtokosai a Perényiek voltak.³⁵ A település első temploma 12. századira datálható. A napjainkban is álló épületet a 14. században kezdték építeni, és a következőben fejezték be. A török pusztítás idején a védekezés végett megerősítették a templomot. A későbbiek során többször renoválták.³⁶ A reformáció időszakában Szikszó a protestáns mozgalmak egyik központjává vált.³⁷ A város híres iskolája, amelyet a református egyház működtetett, jelentős szerepet játszott a térség szellemi életében. A reformáció szellemisége a mai napig meghatározza Szikszó kulturális örökségét.³⁸

³³ VÉCSEY FEDOR Zsuzsanna (1998): A szikszói református templom, In: *Szülőföldünk*. 1998/27. 143.

³⁴ VÉCSEY (1998), 143.

³⁵ BALÁZSIK Tamás (2000): A szikszói református templom, In: *Élet és tudomány*. 2000/55. 51. 1615.

³⁶ BALÁZSIK (2000), 1615.

³⁷ VÉCSEY (1998), 144.

³⁸ DIENES Dénes (2000a): *Minthogy immár schola mestert tartanak... református iskolák Felső-Magyarországon 1596–1672*. Sárospatak, Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei. 85–86.

Peregrinus útiről hazatérve Szatmári Paksi József 1788-tól 1790-ig itt volt lelkipásztor. A gyülekezetben eltöltött rövid tartózkodásával, munkálkodásával kapcsolatban a szokásos bejegyzéseken túlmenően nem találtam olyan forrást, amely érdemben nyújtana információt tevékenységéről. A gyülekezeti iratok, presbiteri jegyzőkönyvek, gondnoki számadások lakonikus fogalmazásai nem tesznek említést róla.³⁹

Miskolci évei

1790-ben a miskolci gyülekezet hívta meg lelkipásztorául. S bár a levéltári források az itt eltöltött mintegy ötvennyolc esztendővel kapcsolatban ugyancsak szűkszavúak, úgy vélem, az eltöltött évek száma, illetve a gyülekezetek papmarasztási gyakorlata olyan bizonyítékok, amelyek alapot adnak, hogy miskolci éveiről bővebben megemlékezzek.

A türelmi rendeletet követően Miskolc városa, illetve a miskolci református egyházközség több szempontból is központi szerepet töltött be a Tiszáninneni Református Egyházkerület és a térség reformátusságának életében. Egyrészt a város földrajzi fekvése, fejlődése, társadalmi összetétele, népes reformátussága megnövelte ez eklésia súlyát, illetve a megválasztott és vezető lelkipásztorai sok esetben az egyházkerület püspökei is voltak. Másrészt a régiónak a reformációt követően több központja volt. Kassa, a túlnyomó részben lutheránusok által lakott város, Felső-Magyarország „fővárosa” volt ugyan, de a reformátusok életében nem játszott meghatározó szerepet.⁴⁰

Szatmári Paksi József 1790-ben került Miskolcra. A következő év a magyarországi protestantizmus számára meghatározó volt, hiszen az 1790/91-es országgyűlés engedélyezte számukra a zsinattartást. Élve a lehetőséggel, 1791-ben a református egyház Budán tartott zsinatot. Mind az országgyűlés 26. cikkelye, mind a zsinat által kimondott paritásos alapú működés meghatározóvá vált az egyház jövőjét illetően.⁴¹

³⁹ SRKTGyLt. R.D. I.1/2.

⁴⁰ DIENES Dénes (1999): A miskolci reformátusság a XIX. században, In: Balogh Judit – Dobrossy István (szerk.): *Fából és deszkából: a miskolci Deszkatemplom*. Miskolc. 56.

⁴¹ BARÁTH Béla Levente (2013): Egyházszervezet és politika, In: Balog Margit – Kókai Nagy Viktor (szerk.): *Újszövetség és eszkatológia, tanulmánykötet Peres Imre tiszteletére, 60. születésnapja alkalmából*. Debrecen, DRHE. 302.; UGRAI János (2007): *Önállóság és kiszolgáltatottság*. Budapest, L'Harmattan. 35.

Kegyesség

A 18. században a város két főprédikátort és egy másodlelkészt tartott.⁴² Meghívásuk nem véletlenszerűen alakult. Többen kollégiumi tanulmányaik után itt vállaltak rektori hivatalt, majd pedig peregrinációjukat követően ide tértek vissza lelkésznek. A legtöbb miskolci prédikátorról elmondható, hogy külföldi egyetemet megjárta, tudós lelkipásztor volt.⁴³ A miskolci gyülekezet kegyességének, illetve személyes vallásosságának több összetevője volt. Megtaláljuk benne „a reformatori örökség hitvallásos jellege a puritanizmus és a pietizmus érzelmi elmélyülést mutató jegyeivel”.⁴⁴ Táplálója és alakítója ennek a kegyességnek főként a lelkipásztorok prédikációi, amelyek révén az általuk képviselt teológiai szemléletet közvetítették. A 18. században prédikációk nem jelenhettek meg, a 19. századból azonban már sokkal több információ áll rendelkezésünkre az elhangzott igehirdetésekről, illetve az azokat elmondó lelkészek teológiai gondolkodásáról. Az elhangzott és megértett prédikációk nem voltak hatástalanok. A gyülekezeti tagok végrendeleteit olvasva betekintést nyerhetünk ennek a személyes vallásosságnak, kegyességnek a megnyilvánulásaiba, amely egyfajta sajátos frazeológiával⁴⁵ bírt, illetve egyértelműen kimutatható belőlük a polgárosult nemesség közjóért érzett felelőssége és szociális érzékenysége. A miskolci egyháztagok komoly áldozatkészségről tettek tanúbizonyságot mind a 18.,⁴⁶ mind pedig a 19. században.⁴⁷ A közösség erőforrásai és táplálói voltak az egyház, az iskola, a templom, abban a szegények asztala, amelyeket a gyülekezeti tagok építettek, tartottak fenn. Az adakozás szegényeknél és gazdagoknál egyaránt a mélyebb vallásosság elkötelezettségéből, illetve az ezen intézményektől nyert áldások hálaadásából fakadt.

A 18-19. századi kegyesség megélésének legfontosabb színhelye a templom volt. A templomlátogatás, az úrvacsorával való élés éppen ezért hozzátartozott a hitélet gyakorlásához.

⁴² SRKTGy Kt.d. 41,899.

⁴³ BALOGH Judit (1999): A miskolci reformátusság a XVI–XVIII. században, In: Balogh Judit – Dobrossy István (szerk.): *Fából és deszkából: a miskolci Deszkatemplom*. Miskolc. 21.

⁴⁴ SRKTGy Kt.d. 41,899.

⁴⁵ SRKTGyLt. R.B.I. 5/1.; A.XII. 3748.

⁴⁶ SRKTGyLt. Kgg.IV. 19. 668/bc.

⁴⁷ SRKTGyLt. A.XXXI. 11,945.; A.XXXIV. 13,371–13,382.; A.XXXV. 13,458–13,459.; B.XLIV. 18,579–18,584.; R.B.II. 3/1.

Templom

A miskolci gyülekezetnek a 18. század végéig két temploma volt. Az egyik az avasi, a másik a Deszkatemplom. A gyülekezet növekvő lélekszáma azonban kinőtte a rendelkezésre álló istentiszteleti helyeket, és egy újabb templom építését kérvényezték a Helytartótanácsnál, illetve az uralkodónál.⁴⁸ Az 1781-ben II. József által kiadott türelmi rendeletnek köszönhetően a protestánsok templomépítési törekvése támogatást élvezett.⁴⁹ Az engedély kézhezvételét követően 1786-ban kezdték meg az új templom építését, amit 1808-ban fel is szenteltek.⁵⁰ Szathmáry Paksi József már az építkezésbe kapcsolódott be, amikor elfoglalta miskolci lelkészi állását. Mint a gyülekezet pásztorja lelkésztársaival, illetve a konzisztóriummal együtt tárgyalták, irányították az építkezés minden vonatkozó részletét. A későbbiekben, de még az ő lelkészsége idején 1843-ban egy tűzvész súlyosan megrongálta az épületet,⁵¹ amit helyrehoztak. Mivel a türelmi rendelet tornyot és harangot nem engedélyezett, ezek pótlását később egy táncmulatság szervezéséből és adakozásból 1864-ben kezdték el.⁵² A századfordulón, készülve a százéves jubileumra, a templom nagy felújításon ment át. A renoválás összegét a presbitérium a kötelező kivetés formájában gyűjtötte össze.⁵³

Istentisztelet

Miskolcon a 18. században az istentiszteletek népesek voltak, mert az emberek jártak templomba. Különösen úrvacsoraosztás alkalmával a tolongás és zűrzavar elkerülése végett igazgatni kellett az úrasztalához való járulást.⁵⁴ A templomba járás mögött természetesen meghúzódhatott egy tradicionális egyházi élet is, hiszen minden

⁴⁸ SRKTGyLt. R.B.I. 5/1. nro. 411.

⁴⁹ UGRAI János (2013): „A nemzeti előhaladás nevezetes időszaka” 1777–1849, In: Dienes Dénes – Ugrai János: *A Sárospataki Református Kollégium története*. Sárospatak, Hernád Kiadó. 68–69.; UGRAI (2007), 36–38.

⁵⁰ SRKTGyLt. R.A.IV. 2/3.

⁵¹ SRKTGyLt. B.LXVI. 29,779.

⁵² SRKTGyLt. R.A.III. 2/2.

⁵³ SRKTGyLt. R.B.I. 1/1.

⁵⁴ SRKTGy Kt.d. 41,899.

bizonynal elsősorban nem a spirituális vágy vitte az embereket a templomba, hanem a hagyomány és megszokás. Különösen is igaz ez, ha figyelembe vesszük a felvilágosodás révén kibontakozó szellemi mozgalmak romboló hatását, aminek következtében a templomlátogatások szokássá, társadalmi eseménnyé degradálódtak. Mindenesetre nem az a lelki szükséglet jellemezte már az embereket, ami tapasztalható volt a korábbi századokban. Háttérbe szorult az ígére, az igehirdetésre való odafigyelés. Természetesen mindez nem jelentette, hogy nem voltak mélyen hívő, egyéni kegyességüket komolyan megélő tagjai a gyülekezetnek.⁵⁵

A gyülekezeti életnek megszokott rendje volt Miskolcon, ahol a kegyesség, a személyes hitélet gyakorlásának színterei a különböző gyülekezeti alkalmak voltak. Nem csupán vasárnap, de hétköznap is lehetősége volt a tagoknak igei alkalmakon részt venni. Hétköznap általában könyörgéseket tartottak. Ezek bibliaolvasásból, imádkozásból és éneklésből álltak. Télen reggel nyolc és délután kettő, nyáron hat és négy, ősszel pedig hét, illetve fél három órákor harangoztak ezekre az alkalmakra. A vasárnapi istentiszteletek is az évszakok szerint változtak. Délelőtt hét és kilenc, délután kettő és három órákor kezdődtek.⁵⁶ Vasárnap délelőtt a lelkipásztorok szabadon választott textus alapján prédikáltak, délután pedig a heidelbergi kátét magyarázták.⁵⁷ Mivel a gyülekezet ragaszkodott a kialakult rendhez, Szathmári Paksi József sem változtatta meg azt. Annál is inkább, mert a miskolci gyülekezet nem kedvelte, ha a lelkipásztorok bármit is változtattak a liturgiában.⁵⁸

Éneklés

Nemcsak az istentiszteletek alkalmával ragaszkodtak a miskolciak a liturgiai hagyományokhoz, hanem ahhoz is, hogy a sátoros ünnepek alkalmával az azokhoz kapcsolódó énekeket énekeljék a templomban.⁵⁹ Az éneklést az alkalmakon a kántor vezette. 1736-ban adott utasításából megtudjuk, hogy a gyülekezet énekeskönyvből énekelt.⁶⁰

⁵⁵ SRKTGyLt. R.B.I. 6/5. nro. 4910.

⁵⁶ SRKTGyKt. 4335. nro. 138.

⁵⁷ SRKTGyKt.d. 41,899.

⁵⁸ SRKTGy. Kt.d. 41,899.

⁵⁹ DIENES (2025. január 24.).

⁶⁰ SRKTGyKt. 4335. nro. 129.

Ugyanakkor pedig találunk arra is utalást, hogy a diktálás rendszerint egy alumnus diák feladata volt.⁶¹ Némileg zavaró e két forrás ellentmondása. A valóság nyilvánvalóan az lehetett, hogy ebben az időben még sokan lehettek olyanok, akik nem tudtak olvasni, s több mint valószínű, nem mindenki rendelkezett énekeskönyvvél, ezért a konzisztórium úgy rendelkezett, hogy ugyan énekeskönyvből, de diktálás révén történjen a gyülekezeti éneklés. Természetesen ez nem zárja ki, hogy aki tudott olvasni, az szó szerint énekeskönyvből énekelt. Hogy iménti állításomnak van valóság alapja, az a következő bejegyzésből is egyértelművé válik. Szathmári Paksi József idejében, 1816-ban vezették be az új énekeskönyv használatát.⁶² A konzisztórium 1819-es rendelete a diktálás módját is előírta, hogy azt mindenki jól hallhassa. „...hogy mindenkor, mikor diktálnak, álljanak fel és hajoljanak ki, a könyvet ábrázatjok elejibe nem tartván, hogy így a hang az által is vissza nem verődven, mindenfelé jobban elterjedhessen és hallathasson.”⁶³ Van azonban egy nagyon érdekes elem a gyülekezeti éneklés későbbi gyakorlatában. 1821-ben a konzisztórium döntése alapján a belvárosi templomban 1822-től orgonakísérettel énekeltek. Ennek ellenére az éneklés ebben a templomban is diktálással folyt. Kérdés, hogy mindez visszalépést jelentett-e a gyülekezeti éneklésben. Minden bizonnyal nem, sokkal valószínűbb, hogy a már említett gyakorlatról van szó, miszerint a gyülekezetben egyszerre volt jelen az énekeskönyv használata és a diktálás az istentiszteleti gyakorlatban. A diktálással történő éneklésnek úgy tűnik, hagyománya volt Miskolcon, ugyanis a Deszkateplomban még a 20. század 30-as éveiben is ezzel a módszerrel dicsérték az Istent.⁶⁴

Iskola

A városnak már a reformáció előtt is volt iskolája. A reformáció térhódítása után számos adat van arra nézve, hogy az iskolai oktatás fejlődésnek indul.⁶⁵ A városban lévő iskolák közül egyedül a reformátusoké képviselte a folyamatosságot. Partikulája volt a sárospataki kollégiumnak.⁶⁶

⁶¹ SRKTGyLt. At. 857. 41.

⁶² SRKTGy. Kt.d. 41,899.

⁶³ SRKTGy At.857. 41.

⁶⁴ SRKTGyLt. At. 810.

⁶⁵ BALOGH (1999), 35-36.

⁶⁶ DIENES Dénes (2000b): A református iskola, In: Faragó Tamás (szerk.): *Miskolc története 1702–1847/2*. Miskolc. 747.

A 17. század közepére a tiszáninneni református iskolák között már a nagyobb iskolák közé sorolták a miskolci oktatási intézményt, aminek fejlődését a peregrinusok száma is jól mutatja. Fenntartásáról a városi tanács gondoskodott.⁶⁷ A 18. század végére az iskola jelentős változáson esett át. Gyarapodott épületekben, az osztályok száma elérte a középfokú intézetekben lévőt, amivel párhuzamosan tanulóinak száma is felduzzadt. Már nemcsak miskolci, de más mezővárosi diákok is jöttek ide. Továbbra is a város tartotta fenn, vagyis 1735-ig a városi tanács, majd ezt követően a megszerveződött konzisztórium.⁶⁸ A kollégium partikulái a felvilágosodás idején fejlődésnek indultak. A miskolci iskola esetében ez a fejlődés a reformkorban tetőzött, amikor a gimnázium osztályai bölcséleti kurzusokkal bővültek.⁶⁹

A konzisztórium 1736-os rendeletéből arra lehet következtetni, hogy Miskolcon kisiskola is működött.⁷⁰ 1740 és 1755 közé tehető a lányok intézményesen szervezett oktatásának kezdete.⁷¹ Az egyházlátogatási jegyzőkönyvek alapján megállapítható, hogy a 19. század elején már több leányiskola működött Miskolcon. Egy 1832-es részletes kimutatásból pedig pontosan tudjuk, hogy 5 leányiskolája volt a városnak.⁷²

1784-ben született meg az egyháztanács határozata az iskolaügy anyagi szükségire és a diákok támogatására nézve. Három év múlva pedig új tanterv alapján szervezték át az oktatást. 10 osztályos rendszert építettek ki, ahol az alsó 5 tagozaton az elemi, a felsőkön pedig a gimnáziumi tananyag szerint oktattak. Az átszervezéshez a mintát a sárospataki kollégium adta, mint ahogy az 1797-ben bevezetett új tantervben is, amikor is bevezették a 8 osztályos rendszert. Néhány év múlva pedig az egyházkerület egyértelműen a pataki modellt szabta meg hosszú távú követendő példának. Ezek a fejlesztések és határozatok egyrészt a modernizálás, másrészt a magas színvonal megteremtését célozták, hogy ne veszítsék el ideje korán diákjaikat. Ugyanis a jelesebb diákok pár év múlva tanulmányaikat a pataki kollégiumban folytatták, mert attól féltek, hogy miskolci bizonyítványuk nem kap kellő elismerést. Sárospatakra azonban csak osztályvesztéssel vették át az itteni hallgatókat.⁷³

⁶⁷ BALOGH (1999), 36.

⁶⁸ Uo. 35-41.

⁶⁹ DIENES (2000b), 748.

⁷⁰ SRKTGy. Kt. 4335.

⁷¹ Uo.

⁷² SRKTGy. Kt. d. 41,899.

⁷³ BALOGH (1999), 61-62.

Ezek a nehézséget a gyülekezet vezetőit – s ekkor már Szathmári Paksi József is miskolci lelkész, aki elsőként sürgette ezeket a változásokat – arra sarkallták, hogy a 18. század végén és a következő század elején olyan változásokat és fejlesztéseket foganatosítsanak, amelyekkel a miskolci oktatási intézmény felzárkózzon. A 19. század első felében az iskola belső szerkezete többször változott. Bevezették az osztályzást, az év végi bizonyítványok kiadását, majd a tárgyakénti minősítést. 1820-ban felsőbb teológiai-filozófiai osztályt indítottak, majd a presbitérium 1829-ben benyújtotta a líceummá alakulási kérelmet, amit a Helytartótanács 1835-ben engedélyezett. A latin nyelv mellett bevezették a német nyelv oktatását.⁷⁴ Szathmári Paksi ekkor már nem csupán a gyülekezet lelkésze, de az egyházkerület püspöke is; ennek ellenére az oktatás színvonalas végzéséért és megvalósulásáért a különböző iskolatípusokban nagyon sokat tett.⁷⁵

Egy felsőbb leányiskola felállításának tervezete merült fel ugyancsak 1784-ben. Ekkor azonban az anyagiak hiánya miatt nem valósult meg. A gondolat azonban nem aludt el, mert miután elhárult az anyagi nehézség, 1835-ben újból elővették a kérdést. 1844-ben jutottak oda, hogy tervük a gyakorlatban is megvalósuljon. Ennek köszönhetően 1846-ban, a miskolci felsőbb leánynevelő intézet megnyitotta kapuit. Vezetőjének a kor egyik jeles nőalakját, aki egyben a nőnevelés akkori úttörője is volt, Karacs Terézt hívták meg. A gyülekezet kezelésében egészen 1859-ig működött ez az intézmény, amikor is egyházkerületi kezelésbe került.⁷⁶

Ispotály

A miskolci református gyülekezet felelős életének része volt az önmaga által fenntartott ispotály, aminek első épülete fából készült, és mivel állandóan ki volt téve a víz áradásának, 1758-ra lakhatatlanná vált. A konzisztórium újbóli, de immár kőből való felépítése mellett döntött, és 1759-ben közadakozásból el is készült.⁷⁷ Lakói rendszerint a legszegényebb tagokból kerültek ki, akik kérvényezés által kérhették felvételüket az

⁷⁴ Uo. 62–63.

⁷⁵ PAPP Klára (2000): Műveltség és művelődés, In: Faragó Tamás (szerk.): *Miskolc története*. 3. 2. Miskolc. 761., 764.

⁷⁶ BALOGH (1999), 68.

⁷⁷ SRKTGY. Kt. d. 41,899.

ispotályba. A gyülekezet előjáróinak ez az intézmény ugyancsak sok feladatot adott, hiszen a bent élők, illetve az épület fenntartása nem kevés anyagi áldozatot követelt. Talán a változások, talán a kor hozta magával, hogy lakóinak száma a 19. században megfogyatkozott, így azt 1892-ben felszámolták.⁷⁸

Magánélete

Családi életéről sajnos nagyon keveset tudunk. Pálóczy László köszöntő soraiból, amelyet Szathmári József 50 éves szolgálata alkalmából fogalmazott meg, tudjuk, hogy volt egy fia, aki fiatalon meghalt. Nem tudni, mi volt a halál oka, mint ahogy arra sem találtam választ, hogy hány éves korában történt a tragédia. Annyi bizonyos – mint ahogy Pálóczy is írja –, hogy „a bal sors egyetlen fiától megfosztotta...”⁷⁹ Ugyanakkor azt is tudjuk, hogy volt egy lánya is, mert Apostol Pál, aki még Szathmári idejében a gyülekezet lelkésze és az iskola teológiai professzora, majd a püspöki székhely utóda, veje volt Szathmári Paksi Józsefnek. Végredeletéből pedig megtudjuk, hogy voltak unokái. A kutatás jelen állása szerint több információ magánéletére vonatkozóan nem áll rendelkezésemre.

Végredelete

Halála előtt az egyházkerület jegyzőjével elkészítette végredeletét. Ennek ötödik pontjában a következőképpen rendelkezett:

„Minthogy könyveimre unokáimnak szükségük nincs, azokat a S. Pataki főiskola könyvtárának hagyom és ajándékozom. Azok lajstroma talán a ládafiókban fog találtatni. Végredeletem végrehajtója s tisztelendő Fekete István úr szedjék össze ... küldjék be Patakra, szorosan vigyázván, nehogy csak egy sor írásom is közéjük vegyüljön. A főiskolai könyvtár felügyelői akár válogassák ki ezekből a könyvtár részire netalán szükségeseket, akár adják el s új könyveket vegyenek az árán.”⁸⁰

⁷⁸ BALOGH (1999), 80.

⁷⁹ SRKTGyLt. B.LXIII. 27,931.

⁸⁰ SRKTGyLt. B.LXIX. 31,333.

Garas Sámuel, Szathmáry Paksi József végrendeletének végrehajtója, 1848. január 25-én levelet küldött a borsodi esperesnek. Ebben többek között leírja, miszerint még nem jutott végére a pataki iskolának hagyott könyvek összegyűjtésével, ellenben talált a hagyatékban a könyvek között Debreceni Ember Pálnak három kéziratát. Bár idő hiányában nem olvasta el tartalmukat, mégis úgy véli, hogy a főiskola könyvtára számára ezek értékesnek számíthatnak.⁸¹

Munkái

Igaz előljárójának vagy néhai t. Kis-Csoltói Ragályi József úrnak, ... t. n. Borsod vármegye első vice ispánnyának képe, melyet le rajzolt s ezen boldogult úr utolsó tisztességére öszve gyűlt nagy tekintetű közönségnek eleibe terjesztett Miskolczon ... 1804. Pest, 1805. (Végh János beszédével és Palóczy László gyászverseivel együtt).

Halotti elmélkedés, melyet néhai boldog emlékezetű tekintetes nemzetes és vitézlett isődbb tomkaházi Tomka György úrnak utolsó tisztességére készített ... Szathmári P. Jósef. Trattner Tamás, Pest, 1809.

A bölts asszonynak vagy néhai méltóságos bocsári Mocsári Ersébet asszonynak életében ... Vajai Vay József ő nagysága kedves élete párjának képe, melyet lerajzolni s utolsó tisztességtételére egybegyűlteknak eleikbe terjeszteni igyekezett A. Zsoltzán, 1813. április 24-dik napján Szathmári Jósef. Sárospatak, 1813.

Az evangéliomi szent vallás mint jó hazafiak oskolája lerajzolva a reformátio harmadik századjának berekesztésével, a Tiszán innen lévő helv. vallástételt követő főtiszt. Szuperintendencia consistoriuma előtt, M. Keresztesen octóber 12. napj. 1817. Szathmáry Jósef ... által. Nádaskay András, Sárospatak, 1817.

Egyházi beszéd, melyet a Tiszán innen lévő Helvétziai Vallástételt követő ns. és szent ekklesiák coadjutor-superintendensévé lett választása s felszenteltetése után a tornallyai templomban october 9-dik napján 1820- esztendőben tartott Szathmáry Jósef miskoltzi prédikátor. Nádaskay András, Sárospatak, 1821.

⁸¹ SRKTGyLt. B.LXX. 31,990.

Fő-tiszteletű megyebeli coadjutor superintendens és miskoltzi prédikátor Szathmári József úrnak, május 12. napján 1822. eszt. Miskoltzon tartott consistoriumnak felnyitáskor mondott könyörgése., in: Consistorialis és halotti beszédek, melyek néhai méltóságos vajai Vay József úrnak, tsászári királyi tanácsosnak, septemvirnek ...utolsó megtiszteltetésére ... elmondottak. Nádaskay András, Sárospatak, 1822.

A fő polczoknak nevezetesebb terhei, melyeket néhai méltóságos N. Lónyay és V. Naményi Lónyay Gábor urnak ... utolsó tisztesség tétele alkalmatosságával előadni igyekezett S. Patakon július 11-dik napján 1824. eszt. Szathmár József. Nádaskay András, Sárospatak, 1824.

Az apostoli szent buzgóságnak rövid rajzolatai. Melyeket tisztelendő tudós Apostol Pál úrnak, a miskolci reformata szent ekklesia prédikátorságába lett befogadása alkalmatosságával, a szent gyülekezet eleibe terjeszteni igyekezett Szathmár József, ugyan miskolci egyik prédikátor s tiszamellyéki ref. superintendens. Miskolc, 1827.

Halotti beszéd, melyet néhai ... jakabfalvai Jakabfalvy Ersébeth asszonynak életében ... Szepes Szabó István ur kedves hitvesének, utolsó tisztességére tartott Miskolczon 1827-dik esztendőben október 15-dik napján Szathmár József, helybeli egyik ref. prédikátor és tiszamellyéki superintendens. Miskolcz, 1828.

Hálaadásnak áldozatja, melyet félszázadon keresztül folytatott papi szent hivatala tiszteiben lett megerősítéseért a felséges Ur Istennek nagyszámú gyülekezet, különösen a tiszáninneni helv. vallástételt követő főtiszt. superintend. közönséges consistoriuma előtt a miskolci újabb templomban bemutatni igyekezett április 29. 1838. Sárospatak, 1842.

Összefoglalás

Szathmári Paksi József a Tiszáninneni Református Egyházmegye hatodik püspöke volt. 1763-ban született Sajókazincon. Tanulmányai után lelkészként dolgozott. Eleinte édesapja, Szathmári Paksi Ábrahám mellett volt káplán Mezőkeresztesen. Független lelkési pályafutását Szikszón kezdte meg, majd 1790-től, amikor is a miskolci református gyülekezet meghívta, ott folytatta. Miskolci lelkési szolgálata alatt először 1817-ben a borsodi egyházmegye esperesévé választották, később, de még ugyanebben az évben, az

egyházkerület főjegyzője lett. 1820-ban az akkor betegeskedő Őri Fülep Gábor mellé püspökhelyettesnek választották. Őri halála után voksolás kiírása nélkül rendes püspökké lépett elő. 1830-ban a Göttingeni Egyetem teológiai kara tiszteletbeli doktori címet adományozott neki az Augsburgi Hitvallás születésének háromszázadik évfordulója alkalmából. A császár kezdetben megtagadta a külföldön szerzett doktori cím viselését, és csak többszöri kérelmezés után, 1846-ban kapta meg. Lelkipásztori és püspöki szolgálatát lelkiismeretesen végezte. Ötvennyolc éven át szolgálta a miskolci gyülekezetet, ami páratlan időtartam volt. Ez alatt az idő alatt fáradhatatlanul dolgozott a gyülekezet és intézményei – templom, iskolák, ispotály, malom – építésén, fejlesztésén és javításán. Mindeközben nem feledkezett meg önmaga tudományos fejlődéséről sem, így ő lett korának egyik legképzettebb lelkipásztora.

Felhasznált irodalom:

- BALÁZSIK Tamás (2000): A szikszói református templom, In: *Élet és tudomány*. 2000/55. 51.
- BALOGH Judit (1999): A miskolci reformátusság a XVI–XVIII. században, In: Balogh Judit – Dobrossy István (szerk.): *Fából és deszkából: a miskolci Deszkatemplom*. Miskolc.
- BARÁTH Béla Levente (2013): Egyházszervezet és politika, In: Balog Margit – Kókai Nagy Viktor (szerk.): *Újszövetség és eszkatológia, tanulmánykötet Peres Imre tiszteletére, 60. születésnapja alkalmából*. DRHE, Debrecen.
- DIENES Dénes (1998): *Tanulmányok a Tiszáninneni Református Egyházkerület történetéből*. SRK Tudományos Gyűjteményei, Sárospatak.
- (1999): A miskolci reformátusság a XIX. században, In: Balogh Judit – Dobrossy István (szerk.): *Fából és deszkából: a miskolci Deszkatemplom*. Miskolc.
- (2000a): *Minthogy immár schola mestert tartanak... református iskolák Felső-Magyarországon 1596–1672*. Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei, Sárospatak.
- (2000b): A református iskola, In: Faragó Tamás (szerk.): *Miskolc története 1702–1847/2*. Miskolc.
- FAZEKAS Csaba (1998): Tompa Mihály levele Pálóczy Lászlóhoz 1848 márciusából, In: *Új Holnap*. 1998. július.

- PAPP Klára (2000): Műveltség és művelődés, In: Faragó Tamás (szerk.): *Miskolc története*. 3. 2. Miskolc.
- S. SZABÓ József (1901): Tompa Mihály, a költő pap, In: *Protestáns Szemle*. XIII. VI.
- UGRAI János (2007): *Önállóság és kiszolgáltatottság*. L'Harmattan, Budapest.
- (2013): „A nemzeti előhaladás nevezetes időszaka” 1777–1849, In: Dienes Dénes –Ugrai János: *A Sárospataki Református Kollégium története*. Hernád Kiadó, Sárospatak.
- (2017): *A Tiszáninneni Református Egyházkerület története: a türelmi rendeletről a protestáns pártensig*. Sárospatak, Hernád Kiadó.
- (2020): Szervezeti változások – a püspöki hatalom körvonalazódása, In: Dienes Dénes–Ugrai János (szerk.): *A Sárospataki Református Kollégium története*. Sárospatak, Hernád Kiadó.
- VÉCSEY FEDOR Zsuzsanna (1998): A szikszói református templom, In: *Szülföldünk*. 1998/27.
- ZOVÁNYI Jenő (1977): *Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon*. MRE Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, Budapest.

Kézirattári források:

Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei Kézirattára
Jelzetek: Kt.d. 7355. 1-6., Kt.d. 41,899., Kt. 4335.

Adattári források:

Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei Adattára
Jelzetek: At. 857., At. 810.

Internetes források:

*** *Miskolc a nagyvilágban*. id.: 2025. 01. 22.

<https://www.miskolc.hu/élet-a-varosban/varosinformacio/miskolc-a-nagyvilagban>.

DIENES Dénes: *A miskolci református egyházközség 1703–1918*. 30–31. id.: 2025. 01. 22.
<http://srta.hu/wp-content/uploads/2015/02/miskolc.pdf>.

UGRAI János: *Szathmári Paksi József (1763–1848)*. id.: 2024. 08. 30.
[https://refwiki.kre.hu/index.php?title=Szathm%C3%A1ri_Paksi_J%C3%B3zsef_\(1763%E2%80%931848\)](https://refwiki.kre.hu/index.php?title=Szathm%C3%A1ri_Paksi_J%C3%B3zsef_(1763%E2%80%931848)).

Levéltári források:

Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei Levéltára:

A.XXVI. 9662., A.XXII.10,223., A.XXXI. 11,945., A.XXXIV. 13,371–13,382., A.XXXV. 13,458–13,459., A.XII. 3748.

B.LXIII. 27,931., B.LXIX. 31,333., B.LXX. 31,990., B.LXVI. 29,779., B.LXII. 27,401., B.LXII. 27,646., B.LXII. 27,644., B.LXII. 27,660., B.LXIX. 31,025., B.XLIV. 18,579–18,584.

R.A.III. 2/2., R.A.IV. 2/3.

R.B.I. 1/1., R.B.I. 5/1., R.B.I. 6/5., R.B.II. 3/1.

R.D. I.1/2.

Kgg.IV. 19. 668/bc.